

JSOCIAL MENTALITY AND RESEARCHER THINKERS JOURNAL

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed

ISSN: 2630-631X

Social Sciences Indexed

www.smartofjournal.com / editorsmartjournal@gmail.com

January 2018

Article Arrival Date: 15.11.2017

Published Date: 30.01.2018

Vol 4 / Issue 7 / pp: 8-14

Абай Тағылымын Таныту

Teaching The Lead Of Abay

Bereke ZHUMAKAYEVA

PhD, Professor

Altynai TYMBOLOVA

Doctor of Philosophy, Professor

ABSTRACT

The article analyzes the main principles of the great thinker, wise poet Abai in the formation of the Kazakh people and the educational aspect. The poet, who wishes to humanize human society, puts the doctrine, moral, and moral philosophy higher, puts forward only the ideas of good. Even today, the poet's "full human", "perfect" human teaching, which has gained civilization through new knowledge, science, high technologies and spiritual renewal, is not obsolete. Abay thinks that the person "full man" is formed by personality development, constant search, love of science. To become "full" man, one must have three qualities, such as intelligence, courage, and heart. "The word that has been cleverly accustomed to, comes from the heart, and the word which has been filled with the heart, Therefore, in the article the poet's poems, poems, the role of the heart, that is, the specific function of the senses is estimated.

Abay discloses the essence of science in many of his works, suggesting that there is "a world without science" and that science is "the world itself and the livestock itself." One of the ways to reach science is to emphasize the need for work. Hence, learning and learning science will lead mankind to the path of goodness.

Day and night, white and black, good and evil are the eternal concepts that accompany human life. Abay's qualities are characteristic of human nature. They are often overwhelmingly human. In the creation of human beings, there is also the seed of evil. The purpose of education is to make Abay's good qualities pupil. First of all, it is important for the child to be able to distinguish between these qualities, that is, to understand what is right or wrong. Only a child who can detect the world's good and bad can criticize the outside world. Also in the way of education it is often seen that young people and adolescents are a source of energy and emotional energy for boys and girls. It is a great victory to get rid of the gossip from time to time, to stop herself from being self-deceitful, self-immoderate, and lazy. The idea that man's fight with himself is the largest of the battles arises from the experience of life in the human society. There are five directions of education in this classical pedagogy (intelligent, labor, moral, physical, aesthetic) in Abay's works. Other trends in pedagogy today are reflected in Abay's works. The issue of moral education in Abay's works is based on philosophical thoughts, and it is associated with psychological problems that have remained in the human subject for centuries. In the same integrity, it will rise to the problem level.

Abay's instruction has all the educational sources, depending on the age of the person. Abay's advice is shared both by a young man who is young and a young person who has studied worldly secrets, newcomers, older generation, educator and parents.

The poet's work serves the nation, the national spirit, even though many generations pass. The great poet raised these issues a century ago. Nevertheless, these facts, which Abay mentioned, have been shown to be harmonious, vibrant and relevant to the society.

Key words: great thinker, personality, tradition, moral, moral philosophy, enlightenment, core of education and upbringing.

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада қазақ халқының ұлы ойшылы, кемеңгер ақын Абайдың тұлға қалыптастырудағы басты ұстанымы, ағартушылық көзқарасы кеңінен талданады. Қоғамды ізгілендіруді аңсап, ілім-білімді, адамгершілікті, моральдық философияны барлығынан жоғары қойған ақынның тек жақсылықты мұрат еткен ойлары зерделенеді. Жаңа білім, ғылым, жоғары технология, рухани жаңғыру арқылы өркениетке қол созған бүгінгі таңда да ақынның «толық адам», «кемел» адам ілімі ескірмек емес. Абай «толық адам» тұлғасы жеке тұлғаның өзін дамытуы, үнемі ізденісі, ғылымды сүюі арқылы қалыптасады деп есептейді. «Толық адам» болу үшін адамда ақыл, қайрат, жүрек сияқты үш қасиет болуы керек. «Ақылмен ойлап-білген сөзден, жүректен толғап білген сөз бойға көбірек сіңеді» дейді. Сондықтан мақалада ақынның қарасөздеріндегі, өлеңдеріндегі жүректің рөлін, яғни сезімнің атқаратын қызметін ерекше арқау еткендігі бағамдалады.

Абай көптеген шығармаларында ғылымның мәнін ашып көрсетеді, яғни «Ғылымсыз дүние жоқтығын», ғылымның «дүние де өзі, мал да өзі» екендігін баса айта отырып, оған жетудің жолдарын ұсынады. Ғылымға жетудің бір жолы — талап, еңбек екендігін баса көрсетеді. Демек, танып-білу, ғылымды сүю адамзатты ізгілік жолына бастайды.

Күн мен түн, ақ пен қара, жақсылық пен жамандық – адамзат тіршілігімен қоса жасасып келе жатқан мәңгілік ұғымдар. Абай көрсетіп отырған қасиеттер адам табиғатына тән. Олар адам бойында көбіне қатар келіп, қабаттасып жатады. Адам жаратылысында жақсылықтың да жамандықтың да ұрығы бар. Тәрбиедегі мақсат – Абай ұсынып отырған жақсы қасиеттерді оқушы бойына ұялату. Ол үшін ең әуелі бала осы қасиеттердің ара жігін ажырата алатын, яғни жақсының не, жаманның не екенін терең ұға алатындай болуы шарт. Дүниенің жақсы-жаманын ажырата білген бала ғана сыртқы ортаға сын көзімен қарай алады. Сондай-ақ, білім жолында көбіне жеткіншектер мен жасөспірім ұл мен қызға тапшы болып жататын жігер, қайрат екені байқалады. Кеселді нәрседен дер кезінде бойын жиып, өзін тыйып, өз бойындағы еріншектік пен бойкүйездікті, жалқаулықты жүгендей алу – үлкен жеңіс. Адамның өзді-өзімен күресі – шайқастың да ең үлкені деген ой адамзат қоғамындағы өмірлік тәжірибеден туындайтыны рас.

Абай шығармаларында осы классикалық педагогикадағы тәрбиенің бес бағыты да (ақыл-ой, еңбек, адамгершілік, дене, эстетикалық) бар. Бүгінде педагогикада танылып жүрген тәрбиенің басқа да бағыттары Абай шығармаларында түгел қамтылады. Абай шығармаларындағы адамгершілік тәрбие мәселесі философиялық ойлармен қабат өріледі де, ол адам болмысындағы ғасырлар бойы зерттеу нысанынан түспей келе жатқан психологиялық мәселелермен астасады. Сол тұтастық барысында проблемалық деңгейге дейін көтеріледі.

Яғни, Абай тәлімінде адамның жас ерекшелігіне байланысты барлық тәрбие көздері қамтылған. Жаңа талпынған жас балаға да, дүние сырларын зерделеген жас жеткіншекке де, өмір жолын жаңа бастаған жастарға да, аға ұрпақ өкілдеріне де, бала тәрбиесіндегі ұстаз бен ата-анаға да, өнер жолындағы жасқа да – Абай тағылымы ортақ.

Ақынның еңбектері қанша ұрпақ ауысса да ұлтқа, ұлттық руханиятқа қызмет етіп келе жатыр. Ұлы ақын бұл мәселелерді бір ғасыр бұрын көтерген. Әйтсе де, Абай айтып кеткен осы жәйттардың қазір де қоғамның тынысымен үндес, өміршең, өзекті екендігі көрсетілді.

Кілт сөздер: ұлы ойшыл, тұлға, тағылым, адамгершілік, моральдық философия, ағартушылық көзқарасы, білім мен тәрбие өзегі.

Қазақ халқының ұлы ойшылдарының бірегейі Абайдың педагогикалық ой-пікірлерінде де сезім тәрбиесі басты орын алады. «Ақылмен ойлап-білген сөзден, жүрекпен толғап білген сөз бойға көбірек сіңеді» дейтін Абайдың педагогикалық көзқарастары бір арнаға тоғысады. Қазіргі қоғам алдындағы, білім мен тәрбие өзегіндегі басты ұстаным, басты мақсат жан-жақты жетілген тұлға қалыптастыру болса, өткен ғасырдың ұлы ойшылы Абай ғасыр бұрын осы мәселені көтерген болатын. Абайдың адам тұлғасы туралы ойлары бір арнаға тоғысады. Ол – «толық адам», «кемел» адам ілімі. Абай жеке тұлға туралы ойын айтуда «толық адам» деп қалыптасқан тұлға түсінігін осы сөзбен береді. «Толық адам» қалыптастыруда жүректің рөлі, яғни сезімнің атқаратын қызметі ерекше деген ойды өзінің қарасөздерінде де, өлеңдерінде де баса айтады. Жеке тұлға қалыптасуында, яғни «толық адам» болу үшін ақыл, қайрат, жүрек сияқты үш қасиет те адамда болуы керек:

«Әуелде бір суық мұз – ақыл зерек,

Жылытқан тұла бойды ыстық жүрек.

Токтаулылық, қалыпты, шыдамдылық,

Бұл – қайраттан шығады, білсек керек.

Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста,

Сонда толық боласын елден бөлек.

Жеке-жеке біреуі жарытпайды,

Жол да жоқ жерыместі жақсы демек» -дей отырып, осы ойын он жетінші қарасөзінде кеңіте түседі. «Ақыл, қайрат, жүрек үшеуі өнерлерін айтысып, таласып келіп, ғылымға жүгініпті», «Сонда ғылым бұл үшеуін тындап болып, айтыпты: - қайрат, сенің айтқандарыңның бәрі рас. Ол айтқандарыңнан басқа да көп өнерлеріңнің бары рас, сенсіз еш нәрсенің болмайтуғыны да рас, бірақ қаруыңа қарай қаттылығың да мол, пайдаң да мол, бірақ залалың да мол, кейде жақсылықты берік ұстап, кейде жамандықты берік ұстап кетесің, соның жаман... Ақыл! Сенің айтқандарыңның бәрі рас. Сенсіз еш нәрсе табылмайтуғыны да рас. Жаратқан тәңіріні де сен танытасың, жаралған екі дүниенің жайын да сен білесің. Бірақ сонымен тұрмайсың, амал да, айла да – бәрі де сенен шығады. Жақсының, жаманның екеуінің де – сүйенгені, сенгені – сен; екеуінің іздегенін тауып беріп жүресің, соның жаман... Сен үшеуіңнің басынды қоспақ – менің ісім, - депті» - ғылым. «Бірақ сонда билеуші, әмірші жүрек болса жарайды. Ақыл сенің қырың көп, жүрек сенің ол көп қырыңа жүрмейді. Жақсылық айтқаныңа жаны-діні құмар болады. Көнбек түгіл қуанады. Жаманшылық айтқаныңа ермейді... Қайрат, сенің қаруың көп, күшің мол, сенің де еркіңе жібермейді. Орынды іске күшіңді аятпайды. Орынсыз жерге қолыңды босатпайды. Осы үшеуің басынды қос, бәрін де жүрекке билет» деп тапсыруы — біз келтіріп отырған барлық мысалдардың байлауы болса керек. «Осы үшеуің бір кісіде менің айтқанымдай табылсаңдар, табанының топырағы көзге сүртерлік қасиетті адам – сол. Үшеуің ала болсаң, мен жүректі жақтадым. Құдайшылық сонда, қалпыңды таза сақта, құдай тағала қалпыңа әрдайым қарайды» деуінде Абайдың сезім, жүрек тәрбиесін жоғары қойғаны көрінеді. Адамның ниетіне құдай да иеді, қалпыңды, ниетінді бұзба деген Абай ойының астарында имандылық пен ізгілік берік бекігені байқалады.

Абай тәлімінде адамның жас ерекшелігіне байланысты барлық тәрбие көздері бар. Жаңа талпынған жас балаға да дүние сырларын зерделеген жас жеткіншекке де, өмір жолын жаңа бастаған жастарға да, аға ұрпақ өкілдеріне де, бала тәрбиесіндегі ұстаз бен ата-анаға да, өнер жолындағы жасқа да – Абай тағылымы ортақ.

Абай көптеген шығармаларында ғылымның мәнін ашып көрсетеді, яғни «Ғылымсыз дүние жоқтығын», ғылымның «дүние де өзі, мал да өзі» екендігін баса айта отырып, оған жетудің жолдарын да ұсынады. Ғылымға жетудің бір жолы — талап, еңбек екендігін

«Еждихатсыз, михнатсыз,

Табылмас ғылым сарасы» немесе:

«Пайда ойлама, ар ойла,

Талап қыл артық білуге» – деп, мақсатқа бағыттылған еңбектің ғана жеміс беретінін әр шығармалары арқылы айқындай түседі. Ғылымға жетудегі мақсат – өзіңе ғана сіңіру емес, сол үйренгенінді басқаға да үйрету, яғни Абай сөзмен айтқанда:

«Біреу білмей, сен білсең,

Білгеніңнің бәрі – тұл» – немесе –

«Өзің үшін еңбек қылсаң, өзі үшін оттаған хайуанның бірі боласың...», «Әкесінің баласы – адамның дұшпаны, адамның баласы – бауырың» деп өнер, білімді үйренудің қоғамдық мәнін ашып, оны келешек ұрпақ мүддесі тұрғысынан түсіндіреді. Абайдың өнер, білім тақырыбындағы шығармаларын оқытқандағы мақсат – оны түсіндіріп қана қоймай, болашақ қоғамның саналы азаматын тәрбиелеу.

Ғылым, білім адамшылықтың негізі ретінде таныта отырып, кемел адам болу (толық адам) идеясын кеңіте түседі. Абай өзіне дейінгі шығыс ғылымында белгілі болған адам болудың философиялық негіздерін түсіндіреді. «Мұны жазған білген құл – Ғұламаһи Дауани» деп шығыс ғұламасына сілтеме жасайды.

«Ғылым таппай мақтанба» өлеңінде ғылымның қоғам мен адам өміріндегі мәнін «дүние де өзі, мал да өзі»дей отырып, оған жетудің жолдарын ұсынады. Ғылым жолында мақсатқа бағыттылған еңбектің ғана жеміс беретінін айқындай түседі. Ғылымға жетудегі мақсат – алған білімді өзіңе ғана сіңіру емес, сол үйренгенінді басқаға да үйрету, яғни Абай сөзімен айтқанда: «Біреу білмей, сен білсең, Білгеніңнің бәрі – тұл» - деп өнер, білімді үйренудің қоғамдық мәнін ашып, оны келешек ұрпақ мүддесі тұрғысынан түсіндіреді.

Абай «Ғылым таппай мақтанба» өлеңінде адамгершілік қасиеттерді:

«Өсек, өтірік, мақтаншақ,

Еріншек, бекер мал шашпақ —

Бес дұшпаның, білсеңіз.

Талап, еңбек, терең ой,

Қанағат, рақым ойлап қой —

Бес асыл іс, көнсеңіз» – деп екі жікке бөле отырып, саралап көрсетеді. Бұлар адамшылықтың екі жағы, адам қасиеттерінің екі қыры іспетті. «Адамшылықтың алды – махаббат, ғаділет, сезім. Бұл ғаділет, махаббат, сезім кімде көбірек болса, ол кісі – ғалым»- деп, ақын ғылым жолында да адамшылықтың жетекші екендігін аңғартады.

Күн мен түн, ақ пен қара, жақсылық пен жамандық – адамзат тіршілігімен қоса жасасып келе жатқан мәңгілік ұғымдар. Абай көрсетіп отырған қасиеттер адам табиғатына тән. Олар адам бойында көбіне қатар келіп, қабаттасып жатады. Адам жаратылысында жақсылықтың да жамандықтың да ұрығы бар. Тәрбиедегі мақсат – Абай ұсынып отырған жақсы қасиеттерді оқушы бойына ұялату. Ол үшін ең әуелі бала осы қасиеттердің ара жігін ажырата алатын, яғни жақсының не, жаманның не екенін терең ұға алатындай болуы шарт. Дүниенің жақсы-жаманын ажырата білген бала ғана сыртқы ортаға сын көзімен қарай алады. «Әрбір жаманшылықтың жағасында тұрып, адамның адамдығын бұзатын жаманшылықтан бойын жимақтық бұл – адамға нұр болады»- деп Абай айтқандай сонда ғана қоғамдағы етек алып келе жатқан кеселдерден (ұрлық, жемқорлық, қылмыс, нәпсіқұмарлық т. б.) бойын тартуға үйретуге болары анық. Білім жолында көбіне жеткіншектер мен жасөспірім ұл мен қызға тапшы болып жататын жігер, қайрат екені байқалады. Кеселді нәрседен дер кезінде бойын жиып, өзін тыйю, өз бойындағы еріншектік пен бойкүйездікті, жалқаулықты жүгендей алу – үлкен жеңіс. Адамның өзді-өзімен күресі – шайқастың да ең үлкені деген ой адамзат қоғамындағы өмірлік бақылау мен тәжірибеден туындайтыны рас.

Сыртқы ортаға сын көзімен қарай алатын баланың өзіне де сын тұрғысынан қарайтындай мүмкіндігі туады. «Мен егер закон қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім»– дейді Абай. Ол «Адамның адамшылығы – ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады» деп адамға ықпал етуші факторларды тұтас қамти отырып, тәрбиенің ролін биік қояды және оның құрғақ насихат, уағызбен ғана орындалмайтынын жақсы түсінеді. Адамның өзін сынға алуы, бойын билеуі – жақсылыққа жетудің де кепілі. Сондықтан да Абай:

«Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста,

Сонда толық боласың елден бөлек» - дейді.

Мектептегі Абай шығармаларының оқытылуында бүгінгі өмір биігінен қойылатын талап тұрғысынан келу аса маңызды.

Әдебиеттің адам тәрбиесіндегі, әсіресе, жас ұрпақ тәрбиесіндегі ықпал күші, осы бағытта оған жүктелетін міндет, адам баласының басынан қанша дәуір өтсе де, әлі өзгерген жоқ. Бірақ сол өзгерген дәуір талабына қарай әдебиеттің өзінің мазмұны да, ықпал ету нысанынан шығар

нәтижесі қандай болу керектігі де өзгерді. Осыған орай, бүгінгі біздің өміріміздегі өзгеріс, яғни қоғам құрылысының, оның экономикалық жағдайының өзгеруі әдебиет мазмұнын да, ол бойынша мектепте жүргізілетін жұмыстардың да өзгеруін талап етеді.

Абайдың мораль мәселесін тереннен толғап, кеңінен айтқан өлеңінің бірі – «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат». Өлеңнің алғашқы шумағынан-ақ ақын екі нәрсені салыстыра түсіндіреді. Оның бірі – ойын, екіншісі – күлкі. Ақынның қымбат деп баға бергені жай күлкі емес, ол адамның ішкі ниеті, шынайы ықыласы. Сондықтан ақын келесі тармақта «Екі түрлі нәрсе ғой сыр мен сымбат» деп, сыр – ішкі болмыс, ниеті де, сымбат – сыртқы көрінісі, бет-бейнесі деп ойын айқындай түседі. «Арзан, жалған күлмейтін, шын күлерлік, ер табылса жарайды, қылса сұхбат» деп, шынайы қарым-қатынастың адал көңіл, ақ ниетке ғана құралатынын түсіндіреді. Өлеңде ақын татулық (достық), әдеп, тұрлаулылық, адалдық, ар, мінез сияқты қасиеттерді насихаттайды. Абай қай дәуірде болсын құнын жоймайтын бағалы кеңесті әлі де өмірдің татымды-татымсызын таразылап көрмеген, көп дүниенің байыбына бара бермейтін жасөспірім қыз-жігітке ұғынықты жатық тілмен өрбітеді. «Болар елдің баласына» лайықты іс – талаптылық, татулық, жақсы қылық, сұхбаттастық, жолдастық, сырға беріктік және өнер дей отырып, осы қасиеттерге күншілдік, көрсеқызарлық, жеңсікқойлық, пайдакүнөмдік, ұсақтық, пысықсымақтық сияқты іс-әрекеттерді қарсы қоя сипаттайды. Өлеңнің мағыналық бір бөлігінде жар таңдау мәселесі мен отбасылық өмірдің мәні мен кейбір қалтарысты тұстары туралы ойлар айтылады. Абай:

«Толқынын жүрегіңнің хаттай таныр,

Бүлк еткізбес қалайша соқса тамыр.

Жар көңіліне бір жанын пида қылып,

Білместігің бар болса, қылар сабыр» – деп, адам бойында сыйластық, сүйіспеншілік, имандылық қасиеттер биік болғанда ғана қол жетер жай екенін аңғартады. Жігіттің жар таңдауға байыппен қарауы, жеңілтек болмауы, болашақ мәнді өмірінің кепілі екендігін баса айтады. Абай өзара сүйіспеншілік пен жарға деген ықылас, пейілді болу жайынан:

«Қатының сені сүйсе, сен де оны сүй,

Қоржаң суық келеді кей сасық ми», – дей келе –

«Ері ақылды, қатыны мінезді боп,

Тату болса, риаз үстіндегі үй» - деп үйлесімді отбасылық ғұмырды дәріптейді. Татулық, адалдық жігіттер арасында қаншалықты бағалы болса, жұбайлар (жар) арасында да, кейіндеп ерлі-зайыптылардың өзге құрбы-құрдаспен қарым-ақатынасына да маңызды фактор екендігін көрсетеді. Түптеп келгенде, ақын ойының өзегінде, «пайда ойламай, ар ойлайтын» салауатты қоғам құндылығы жатыр. Өлең ақынның «Көкірегінде қаяу жоқ, қиянат жоқ, Қажымас, қайта айнымас қайран татуды!» көксеген мақсатынан туындағанын аңғаруға болады.

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында: «Жалпы білім беретін бағдарламалар жеке адамның жалпы мәдениетін қалыптастыру және адамды қоғамдағы өмірге бейімдеу міндеттерін шешуге, кәсіпті, мамандықты саналы түрде таңдау мен меңгеру үшін негіз жасауға бағытталған»[1] болуы керек екендігі атап көрсетіледі. Олай болса, бұл айтылғаннан туатын ұғым жаңа құрылып жатқан жас мемлекеттің, жаңа қоғамның әрбір жеке жаңа адамының қалыптасуында болатын мінез-құлық, адамдық қасиеттер негізі осы жалпы білім беру арқылы іске асырылады. Білім – адам баласының маңызды қасиеті. Тұлға білім арқылы өзінің ішкі табиғи мүмкіндіктерін ашып, өзіндік «менін» сезініп, сыртқы ортамен әлеуметтік қарым-қатынас орната алады. Білім – адамзаттың терең және үйлесімді дамуын бекітетін құралдардың бірі, прогрестің, әлеуметтік тұрақтылық пен ұлттық қауіпсіздіктің маңызды факторы. Білім – тұлғаның қалыптасуы мен дамуында үлкен рөл атқарады, яғни философиялық әдебиет білімді адамның рухани келбеті деп қарастырады. Білім философиясы

білім ұғымын тұлғаны тәрбиелейтін, жасайтын негіз деп қарастырады. Қазіргі жүрдек және ақпараттық өркениетте классикалық білім беру парадигмасына өзгерістер енгені белгілі. Білімнің прогрессивті дамуы мен модернизациясы білімгерлердің де мазмұндық жағынан өзгеруіне ықпал етіп отыр. Бүгінгідей қауырт дамып жатқан қоғамға коммуникативті қарым-қатынастарға бейім, қарама-қайшылықты жағдайларда жол таба алатын, шұғыл шешім шығаруға қабілетті, интелектуалды, криативті, тәуелсіз адамдарға сұраныс артып отыр. Қалай дегенде де адамзат қоғамы үшін адами қасиеттер мен тұлғалық қабілет аса маңызды екенін үнемі бағдар қылу қажет.

«Қазақстан Республикасы орта білім мемлекеттік стандарты» мектепте пән ретінде оқылатын әдебиеттің адам өміріндегі рөлін: «Әдебиет адам баласының алуан сипаты мен байлығын көркем бейнелер арқылы суреттей отырып, өмірді эстетикалық тұрғыдан танытады. Көркем әдебиетте қоршаған орта бізге сұрыпталып, сана мен сезімге бірдей әсер етерліктей қуатқа ие болып, ең жоғарғы деңгейде көркем жинақталған әлем ретінде көрінеді. Сондықтан да әдебиеттің адамға әсері өлшеусіз»,– дей келіп, жаңа адамды тәрбиелеп, қалыптастыруда әдебиеттің ықпал етудегі осы өлшеусіз күшін пайдалану үшін жалпы білім беретін оқу орындарында әдебиетті оқытуға көркем шығармаларды сұрыптап алудың бірнеше шарт-талғамын ұсынады. Әрине, оқылуға алынатын шығармалардың сұрыпталып алынуында оның көркемдігін және «оқушының ой-санасын, танымдық қабілеттерін, эстетикалық сезімін дамытатын, рухани байытарлық күш-қуатқа ие шығармалар» болуын талап етеді. Оған қоса осы қойылған талаптың орындалуын қамтамасыз етерлік көркем шығармалар ішінде «халқымыздың жақсы дәстүріне, әдет-ғұрпына, салт-санасына баулитын, ұлттық ізгі сананы қалыптастыруға керекті туындылар» болуын басты талаптың бірі етіп қояды[2, 3]. Осы орайда:

1. Бұл қойылған талаптардың қай-қайсысының іске асырылуында да Абай шығармаларын оқытудың үлкен үлес қосатындығында талас жоқ.
2. Ұлттық мінез-құлықты көрсетудегі шеберлігі, сұлулықты суреттеудегі, адамның ішкі сезім, күйін берудегі ұлттық тілдің шұрайлылығы мен ерекше байлығын жарқыратып көрсету үлгісі Абайда ең жоғарғы деңгейде. Біріншіден, бұл бүгінгі тілімізді өркендету тілегіне қызмет етсе; екіншіден, бүгінгі жаңа адамды қоғамға икем өмір сүруге жетектері анық.

Білім беру жүйесінде кеңес дәуірінен жалғасып келе жатқан басты олқылық әдебиеттің тәрбиелік рөлін босатып алуымызда. Яғни мектепте, үйде баланың әр ғылым саласынан білімді болуы, одан жақсы бағалануы ғана басты талап етілуінде. Білім жүйесінің өгерісітері барлық уақытта әдебиетті оқыту үдесінен шығып отыр деуге келе бермейді. Білімді сынау жаппай тест үлгісіне көшіріліп отырған осы кезең әдебиетті оқуға, оны терең танымдық, тәрбиелек бағытта меңгеру мүдделеріне елеулі нұқсан келтіруде. Оқушылар білімнің ішкі мазмұнынан гөрі, сандық белгілерін: қай ақын қашан, қайда туды, қанша шығармасы бар, олар қашан, қайда жарияланды т.б. мәселелер көбірек есепке алынууда. Жас ұрпақтың тұлға болып қалыптасуындағы рухани байлығы екінші орынға ығыса түсті. Осы олқылықтан арылу жолында көмек етер өте құнды материал – Абайдың адамгершілік-эстетикалық шығармалары, ұлттық ерекшелікке негіздей айтылған қарасөздері екендігін ерекшелей атағымыз келеді. Мектеп бағдарламаларында әр сынып бойынша Абайдан оқылатын шығармалардың ішінде осы қарасөздері жеткілікті ескерілмеген. Әдебиет пәнінің бүгінгі мектепте жүргізілуіне қойылып отырған талап – білімдік жағын іске асыра отырып, оның негізінен тәрбиелік мәніне ерекше көңіл аудару. Сондықтан бүгінде мектептердің басшылыққа алып отырған негізгі құжаты – бағдарлама мен мектеп оқулықтары әлі де әдістемелік жағынан көп жетілдіруді, толықтыруды қажет етеді.

Абай шығармаларында классикалық педагогикадағы тәрбиенің бес бағыты да (ақыл-ой, еңбек, адамгершілік, дене, эстетикалық) бар. Бүгінде педагогикада танылып жүрген тәрбиенің басқа да бағыттары Абай шығармаларында түгел қамтылады. Абай шығармаларындағы

адамгершілік тәрбие мәселесі философиялық ойлармен қабат өріледі де, ол адам болмысындағы ғасырлар бойы зерттеу нысанынан түспей келе жатқан психологиялық мәселелермен астасады. Сол тұтастық барысында проблемалық деңгейге дейін көтеріледі.

Пайдаланған Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының заңы 2007ж. Білім туралы. (2017.28.12 берілген өзгертулер мен толықтырулармен)
2. Білім берудің тиісті деңгейдегі мемлекеттік жалпыға білім беру стандарты. ҚР Үкіметінің 2012ж. 23 тамыздағы №10 Қаулысымен бекітілген.
3. Оқыту қазақ тілінде жүргізілетін жалпы орта білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы 10-11 сыныптарына арналған «Қазақ әдебиеті» оқу бағдарламасы.– Астана, 2010. – 27 б.
4. Абай Құнанбаев. Екінші том. Өлеңдер мен аудармалар. Поэма, Қара сөздер. Алматы, Жазушы, 1995.